

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

*Kırıkkale Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kırıkkale/TÜRKİYE
meliacik@kku.edu.tr
ORCID *

**ŞEYHÜLİSLAM
KEMALPAŞAZÂDE'NİN
MANZUM FETVÂLARI**

SHEIKH AL-ISLAM
KEMALPASHAZADE AND HIS
POETRY FATWAS

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 17.08.2020
Kabul Tarihi: 28.09.2020
Yayınlanma Tarihi: 31.10.2020

Article Information: Research Article
Received Date: 17.08.2020
Accepted Date: 28.09.2020
Date Published: 31.10.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Eliaçık, Muhittin, "Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin Manzum Fetvaları", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 74-83.

Eliaçık, Muhittin, "Sheikh Al-Islam Kemalpashazade And His Poetry Fatwas", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Volume 13, Fall 2020, p. 74-83.

10.28981/hikmet.781618

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

ŞEYHÜLİSLAM KEMALPAŞAZÂDE'NİN MANZUM FETVÂLARI

SHEIKH AL-ISLAM KEMALPASHAZADE AND HIS POETRY FATWAS

ÖZ

Osmanlı'da hukuk sisteminde fetvâlar kimi zaman manzum olarak da verilmiş ve böylece Türk edebiyatında orijinal bir nazım türü meydana gelmiştir. Bu fetvâlar genellikle şeyhülislam veya müftülere sualin manzum şekilde sorulmasından dolayı verilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ünlü şeyhülislamlarından Kemalpaşazâde Ahmed'in manzum fetvâları tanıtılmaktadır. Kemalpaşazâde, Osmanlı Devleti'nin zirve yüzyılına büyük ve çok yönlü şeyhülislâm ve âlimlerinden birisi olup çeşitli konularda birçok fetvâ vermiş, dil ve tarih konularında da önemli eserler ortaya koymuştur. Fetvâlarının çoğu, mecmualarda Ebussuud Efendi'nin fetvâlarıyla karışık biçimde kaydedilmiştir. Aynı zamanda iyi bir şair olan Kemalpaşazâde, divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır. Esrar, şarap, afyon, raks, devran vs. konularda kendisine birçok soru sorulmuş ve bunların bazılarını nazmen cevaplandırmıştır. Özellikle esrar hakkında verdiği manzum fetvâ çok tartışılmıştır. Çok sayıda manzum fetvâ verdiği bilinmekle beraber şu ana kadar üç tanesi tespit edilmiş durumdadır. Araştırmalar arttıkça bu sayının daha da yükseleceği tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalpaşazâde, Osmanlı Devleti, şeyhülislam, manzum fetvâ

ABSTRACT

Fatwas were also given in verse in the Ottoman Empire and thus an original verse was created in Turkish literature. These fatwas were given by sheikhulislam or muftis because the question was asked in a poetic way. In this study, poetry fatwas of Kemalpashazade Ahmed, one of the famous sheikhs of the Ottoman Empire, are introduced. Kemalpashazade is one of the great sheikhs and versatile scholars of the summit century of the Ottoman Empire, gave fatwa in many subjects, and wrote important works on language and history. Most of their fatwas were recorded in magazines mixed with the fatwas of Ebussuud Efendi. Kemalpashazade, who was also a good poet, wrote enough poetry to form a divan. Cannabis, wine, opium, raks, devran etc. He was asked many questions and answered some of them in verse. Especially the verse fatwa he gave about cannabis was discussed. Although it is known that he gave many verse fatwas, three of them have been identified so far. We estimate that this number will increase even more as research increases.

Keywords: Kemalpashazade, Ottoman Empire, sheikhulislam, poetry fatwa.

yüzyılın ilk yarısından itibaren verilmeye başlanmış ve bu alanda Kemalpaşazâde, Sadullah Sadi Çelebi ve Ebussuud Efendiler öne çıkmış, yüzyılın sonunda ise Hoca Sadeddin Efendi ile oğul ve torunlarının bir aile geleneği oluşturduğu görülmüştür. Osmanlı manzum fetvâlarının edebî yönden fazla bir iddia taşımadığı, daha çok kıta şeklinde, cedîd ve remel bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazıldığı, belli bir düzen ve bölümleri olduğu görülmektedir. Bu fetvâlar genellikle şeyhülislam tarafından verilmiş olmakla beraber müftü ve kadılar da çeşitli devirlerde böyle fetvâlar vermiştir. Bu fetvâların içinde bir mektup veya nasihatnâme şeklinde verilenleri de bulunmaktadır. Mesela Bostanzâde Muhammed Efendi’nin 64 beyitlik meşhur kahve fetvâsı böyledir. Osmanlı manzum fetvâ geleneğinin öncülerinden birisi de Şeyhülislâm Kemalpaşazâde’dir.

Kemalpaşazâde (İbn Kemal Ahmed)

Tam adı Şemseddin Ahmed bin Süleyman Kemâl Paşazâde olup dedesi Kemal Paşa’dan dolayı İbn Kemal veya Kemalpaşazâde diye tanınmıştır. Üç padişahın sevgi ve saygısını kazanmış; hadis, tefsir, fıkıh, tarih, edebiyat, felsefe, dil, tıp gibi alanlarda birçok eser yazmış çok yönlü bir âlimdir. 1469’da Tokat veya Amasya’da doğmuş, ilk tahsilini Tokat ve Amasya’daki görevleri sırasında babasından, müteakiben de hocası Molla Kestelî’den almış, sonra dersler vermeye başlamıştır. Hocası Müeyyedzade, Anadolu kazaskeri olunca İstanbul’a gelip Taşlık Medresesi müderrisliğine atanmış, Türkçe bir Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirilmiş, Balkanlarda çeşitli yerlerde görevlerde bulunduktan sonra sırayla Edirne Halebiye ve Üç Şerefeli, İstanbul Sahn-ı Seman, tekrar Edirne Sultan Beyazıd medreselerinde müderris olmuş, 1515’te Edirne kadısı, 1516’da Anadolu kazaskeri olmuş ve bu görevi sırasında Sultan Selim’in Mısır seferine katılıp Mısır’ın tahririyle ve bu seferden sonra da Karaman’ın yeniden tahririyle görevlendirilmiştir. 1526’da Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi’nin vefatı üzerine şeyhülislam olmuş ve bu görevdeyken 16 Nisan 1534’te İstanbul’da vefat etmiştir. Vefatına: “irtehal’l-ulûmi bi’l-Kemâl” ibaresi tarih düşürülmüştür (Ahmet Rifat, 16-18; Turan vd., 2002: 238-247). Mürettep bir divanı bulunan Kemalpaşazâde’nin çeşitli nüshalarda nasihat içeren pek çok manzumesine rastlanmakta olup, semaya ulaşacak denli Farsça ve Türkçe nazım ve nesir yazmış, mahlassızlık da mahlası olmuştur (Ahmet Rifat, tsz.: 18)

Kemalpaşazâde’nin Fetvâları

Kemalpaşazâde’nin fetvâları yazma nüshalarda genellikle *Ahmed, Ahmed ibn Kemâl, İbn Kemâl* gibi imzalarla müstakil biçimde yer almaktaysa da bazen Ebussuud Efendi’nin fetvâları ile karışık biçimde de yer almaktadır. Bu nüshalar genellikle birkaç şeyhülislamın derleme biçiminde kaydedilmiş fetvâlarından oluşan hacimli derlemelerdir. Kemalpaşazâde’nin bazı fetvâları Hanefîliğe aykırı ve çelişkili hükümler içerebilmiş ve bunlar diğer şeyhülislamlarca yorum getirilerek düzeltilmiştir. Mesela bir fetvâsında kişiyi hezeyana götürmeyecek kadar esrar içmenin haram olmadığını söylenmişken, bir diğerinde az veya çok keyif için esrar içmenin haram olduğunu bildirmiştir. Devran, sema ve raks

hakkında da birçok fetvâ vermiş olup bunları genellikle sert ifadelerle reddetmiştir. Bu fetvâlarından birkaç örnek:

Halka-i zikrde ibâdet niyyetine ihtiyârile devrân helâldur diyene ne lâzım gelür? El-cevâbu, Allahu a’lem Tekfîr olunmuşdur. Kütüb-i fikhîyyede tecdîd-i îmân gerekdür.

Raks nedür beyân buyurula? El-cevâbu, Allahu a’lem/, harâm olan raks ol hareketdür ki zamâne sûfîleri devrânla zikr iderler.

Semâ nedür beyân buyurula? El-cevâbu, Allahu a’lem/, zikr âvâzesini işitmekdür. Ol sebeb ile şevki gelüp kalkup devrân itmeye de semâ’ itlâk ider. Anun hürmetinde ihtilâf vardur ammâ başını belini egüp büküp elini ayağını salıcaak raks olur, bi’l-ittifâk harâmdur.

Zikrullâh iderlerken Lâilâhe illallah mâbeyninde mevlâm ve sultânım veya Allah ve bunun emsâli nesnelere ile fasl idene nesne lâzım gelür mi? El-cevâb: Gelür, hatâdur, itmek gerekdür. Ketebehu Ahmed el-fakîr ufiye anh (Risâle-i Akâid, 9135/4, v.50a-51b)

Kemalpaşazâde’nin Manzum Fetvâları

Kemalpaşazâde, Osmanlı şeyhülislamı arasında dil ve edebiyat konularında pek çok eser ve fetvâ vermiş bir sima olup mürettep bir divanı ile Arapça ve Farsça yazılmış birçok beyti bulunmaktadır. Manzum fetvâ verdiği bilinmekle beraber yazma nüshalarda yeterli sayıda örnek tespit edilemediğinden bugüne kadar bu fetvâları tanıtılmamıştır. Son araştırmalarımızla yeterli sayıda örneğe ulaşıldığından bu çalışma hazırlanmıştır. Kemalpaşazâde’nin fetvâları genellikle kısa, sade Türkçe ile ve tasannu ile zorlama ifadelerle karışık anlatımdan uzaktır. Bazı fetvâlarında şaka, nükte ve tariz yollu cevaplar da görülmektedir. Tespit edilen üç adet manzum fetvâsı aşağıda yer almakta olup bunlardan özellikle birincisi soru, cevap ve açıklamaları bakımından nüshalarda farklı, hatta ayrı birer fetvâ gibi geçmektedir. Bu sebeple birinci fetvâ şıklar hâlinde verilmiştir:

1. 1. (Fetâvâ, 8661, v. 274b)

mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün

Esrâra helâl didün eyâ müfti-i devrân

Billâhi di ya bâde-i gülgûna ne dersin

El-cevâb

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

Bâdenün hıllinde bir hoş nükte buldum gûş idün

Mest olun teklîf sâkıt olsun andan nûş idün

Ahmed

1. 2. (Mecmûatü'l-fetâvâ, 001923, v.116b)

Müftî-i zamân Kemâl Paşazâde Mevlânâ Ahmed bin Süleymân 'aleyhimi'r-rahmeti ve'l-gufrân esrârün ibâhatine fetvâ-yı şerîfe virdükleri hinde dahl iden ba'zı zurefâ nazm tarîkiyle suâl idüp anlar dahi nazm ile cevâb-ı şerîf buyurdıklarıdır ki zikr olunup şerh kılındı.

Es-su'âlü 'an-hakîkatî'l-hâl

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

Esrâra helâl oldı diyen müfti-i a'lâ

Gül gibi ya şol bâde-i hamrâya ne dirsın

el-Cevâb:

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Mey soran nâ-be-kâr-ı Bekr ya diger

Yisün anı tutmayınca halâl dirin¹

Nukile min-hattihî's-şerîfi'l-müşârün-ileyh bismihi'l-latîfi'l-münîf²

1. 3. (Mecmûatü'l-fetâvâ, 001923, v.115a)

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

Esrârı helâl eyledün ey müfti-i devrân

Billâhi diye bâde-i gülgûna ne dirsın

el-Cevâb

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bâdenün hakkında bir hoş nükte buldum gûş idün

Mest olun teklîf sâkıt olsun andan nûş idün

Bundan murâd sekerât-ı mevte gördükden sonra cinânda içesiz dimekdür. Ol zamânda insân teklîfden kurtulur. Allahu Te'âlâ müyesser ide. Bu şerh gâlibâ Ebussuûd Efendinündür. Cevâb-ı şerîf nazm ile Kemâlpaşazâdenün olmak fehm olunur.³

¹ Mısraın vezni bozuktur.

² Manası: "Adı geçenin el yazısından nazik ve yüksek ismi ile nakledildi."

³ Ebussuûd Efendi, yanlış anlaşılmaya müsait olan bu şaka yollu fetvâ için açıklama gereği duyarak "ölüm sarhoşluğunu gördükten sonra cennette şarabın yasak olmayacağından bahisle, Kemalpaşazâde'nin bu fetvâyı cennetteki şarap için verdiği" söylemektedir.

1. 4. (Mecmua-i Münşeât ve Fevâid, 3753, v. 208a)

Su'âl-i Hatîbzâde

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

Esrâra helâl didün eyâ müfti-i a'lâ

Gül gibi bu ya bâde-i gülgûna ne dirsın

Cevâb-ı Kemâlpaşazâde

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bâde hiline acâyib nesne buldum gûş idün

Mest olun teklîf sâkıt olsun andan nûş idün

2. (Kanunnâme, 5010/2, 61b; Mecmûa'-i Fetâvâ, 1108, v.23a)

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Mest iken Zeyd zevcesi Hindi

Üç talâkile eylese tatlık

Bâyın olur mı yâ ne gû olur (Balıkesir: ..mı olicak kaç olur)

Eyle bu müşkili bize tahkîk

Olasız dâ'imâ 'azîz-i cihân

Cümle işlerde bulasız tevffîk (Bu beyit 1108'de yoktur.)

el-Cevâb

Vâki' olur talâkı sekrânun

'İnde ashâbinâ 'ale't-tahkîk

Üç talâkile Hind bâyın olur

Zeyd çün eyle eylemiş tatlık

Ahmed bin Kemâl (5010/2'de imza yoktur.)

Zeyd, sarhoşken karısı Hind'i üç talakla boşasa ayrılmış olur mu? Bu müşkülümüzü araştırıp çöz de dünyada aziz ve bütün işlerinizde başarılı olasınız.

Elcevap: Bize göre kati surette sarhoşun talakı gerçekleşir; Zeyd, Hind'i üç talakla boşadığından ayrılmış olur.

3. (Mecmua, 3753, v. 304b)

Su'âlü Mevle'l-fâzîlu'l-fazîlü'l-Cemâlî

ilâ Hazreti'l-'allâmeti'bni'l-Kemâl rahimehuma'llâhu Te'âlâ

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Bir su'âlüm var eyâ Hazret-i Müfti's-sakaleyn

İnsile cinne fazîletle virürsin fetvâ

Hürmet-i Hazret-i Sultân-ı Resûli's-sakaleyn

Lutfunile bize keşf ola bu sırr-ı ahfâ

Hikmetin sûret-i fetvâda nümâyân eyle

Hilkat-i nârda şahsiyyet olur mı peydâ

Yâ ne sûretle nümâyân ola inse cinnî

Unsuriyyetle mutayyeb degül anlar nev'â

Rû-nümâ ola mı size taleb-i fetvâda

Yohsa hikmetle kelâmın mı idersiz ısgâ

Eylenüz bize bu esrâr-ı hafâyâyı beyân

İctihâd-ı hikemün ide ziyâde Mevlâ

Cevâbu Mevle'l-fâzılı'l'allâme Hazreti İbn Kemâl 'aleyhi rahmeti'l-müteâl

Dinle ey sâil-i cin-fikret-i insî-fitnat

Tâ nümâyân idem esrâr-ı hafâyâyı sana

Âbdest içre cevârihle olur emr-i vuzû

Âb hod zıddıdur ol âteşi eyler itfâ

Hem ibâdetde ikâmetle rükû' u secde

Kim tahiyetle selâmile olur Hakka senâ

Ve lehu

Ünsi var insile cinnün cihet-i câmi'ada

Cihet-i uzvile tertîb-i salât olur edâ

Size bunlar görünür mi diyü olursa su'âl

Görünürden dahi çok bunda görünmez ma'nâ

Ey ins ve cinnin müftüsü, bir سوالim var ki ins ve cinnin peygamberi Hazret-i Resûl'ün hürmetine bize bu çok gizli sırrı lütfedip açıkla ve hikmetini fetvâ suretinde göster: Ateşin yaratılışında şahsiyet görünür mü veya inse cin taifesi nasıl görünür? Onlar çeşitçe güzel ve hoş olmadıklarından fetvâ istediklerinde size görünürler mi yoksa siz hikmetle sözlerini mi işitirsiniz? Mevlâ, hikmetli çalışmalarınızı artırsın da bize bu gizli sırları bir açıklayın.

Büyük âlim İbn Kemâl'in cevabı:

Ey bu suali soran cin fikirli ve insan yaratılışlı kişi! Dinle de sana bu gizli sırları açıklayayım: Abdest işi, abdestin içindeki cevârih (el, kol, ağız gibi yaralayıcı uzuvlar) ile olur ve ateşin zıddı da su olup onu söndürür. İbadette Hakk'a senâ da ikamet, rükû, secde, tahiyet ve selâmla olur.

Diğer:

İns ile cinnin bütün olarak arkadaşlığı olup namazın tertibi de uzuvlarla eda edilir. Eğer size bunlar görünür mü diye sorarsan, bundaki görünmez mana, görünenden daha çoktur.

Bu fetvâda “Eşyanın tabiatı zıtlıkla kaimdir.” kaidesine atfen ins ile cin arasındaki uyum, abdest ve namaz örneği ile açıklanmıştır. Abdest, ateşi temsil eden cevârihi söndürüp teskin ederek Hakk'a ibadeti sağlamaktadır. Yani “su”yu temsil eden ins ile “ateş”i temsil eden cin, birbiri ile uyum içinde Rablerine kulluk yapmaktadırlar. Bundaki görünmeyen mana, görünen manadan daha çoktur.

Sonuç

Osmanlı'da 16. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlanan manzum fetvâların ilk temsilcilerinden birisi de Kemalpaşazâde (İbn Kemal Ahmed) olup kendisinden sonra bu biçim, bir gelenek ve silsile hâlinde Şeyhülislam Sadi Çelebi ve Ebussuud Efendi tarafından sürdürülmüştür. Bu yüzyılın sonuna gelindiğinde hem bir manzum fetvâ geleneği, hem de bu geleneğin içinde ayrı bir aile geleneği, yani Hocaşâdelere geleneği oluşmuştur. Kemalpaşazâde çok yönlü bir âlim olup kimi fetvâlarında serbest ve aykırı görüşler söyleyebildiği gibi, daha sonra bunları düzeltme veya aksine görüş bildirme yönüne de gidebilmiştir. Öte yandan dil ve edebiyata da çok meraklı olup mürettep bir Türkçe divan yazmış, ayrıca pek çok Arapça ve Farsça şiir söylemiş, lisani çalışmalar yapmıştır. Şu ana kadar tespit edilen manzum fetvâları az olmakla beraber bu sayının daha da artacağı tahmin edilmektedir. Yazma nüshalarda genellikle nasihat ve hikmet ihtiva eden beyitleri geçmektedir. Mesela, kendisinden on yıl sonraki şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin manzum fetvâları hemen her nüshada karşımıza çıkarken, ona ait manzum fetvâlar çok nadir görülmektedir. Buna rağmen şiir ve fetvâ mecmuaları incelendiğinde genel olarak Osmanlı şeyhülislamı arasında yazma nüshalarda Ebussuud Efendi'den sonra en çok fetvâsı geçen veya görüşlerinden alıntı yapılan ismin kendisi olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. Bu kanaat, yüzlerce şiir ve fetvâ mecmuasının incelenmesiyle oluşmuş bir kanaattir.

Kaynakça

- Ahmed Rifat. (tsz), *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, İBB Atatürk Kitaplığı, MC_Osm_217.
- Atar, Fahrettin. (1995), "Fetvâ", *DİA*, C 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çelebi, İlyas. (2002), "Kemalpaşazâde", *DİA*, C 25, s. 245-247, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Fetâvâ*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7975/2.
- Fetâvâ*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8661.
- Kanunnâme*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 5010/2.
- Mecmûa-i Fetâvâ*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, No: 10 Hk 1108.
- Mecmûatü'l-fetâvâ*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, No: 001923, Ankara.
- Mecmua-i Münşeat ve Fevâid*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No: 3753.
- Mütercim Asım. (1305), *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul.
- Özen, Şükrü. (2002), "Kemalpaşazâde", *DİA*, C 25, s. 240-242, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Risâle-i Akâ'id*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 9135/4.
- Saraç, M. A. Yekta. (2002), "Kemalpaşazâde", *DİA*, C 25, s. 244-245, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Turan, Şerafettin. (2002), "Kemalpaşazâde", *DİA*, C 25, s. 238-240, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.